

„A komment teszi fel rá a koronát”. Humor és mémek a koronavírus idején

Veszelszki Ágnes - 2020. 05. 18.

Kulcsszó: internetes mém – pánikvásárlás – védekezőeszköz (maszk, kesztyű) – karantén – megküzdési stratégiák

1. A krízis és a humor

Szabad-e, lehet-e viccelni egy globális katasztrófa és tragédia idején? Milyen szerepük lehet az internetes mémeknek a járványhelyzet okozta kommunikációs és pszichológiai nehézségekkel való megküzdésben? E kérdéskörnek jár utána – *in statu nascendi* – a jelen szöveg. A tanulmány a koronavírusmémek megjelenésére gyorsan, szinte egyidejűleg reflektál, így az elemzett tartalmak szisztematikus gyűjtése ezúttal lehetetlen volt. A 2020. áprilisi kvázi-szinkron vizsgálat egy jelen idejű metszetet ad a koronavírusmémekről, hosszú távú következtetések levonására nem ad lehetőséget. Az itt közölt mémeket a 2020 januárja és márciusa között megfigyelt jelenségek illusztrálására használom.

2. Internetes mémek

Hátborzongató a mémek terjedését a jelen szituációban éppen a kulturális epidemiológia elméletével magyarázni. Márpedig a kulturális jelenségek járványtani terjedésének elképzelése nem újkeletű elmélet. Dan Sperber (1996: 57, 100–101) – Dawkins 1993; Dennett 1990 nyomán – azt állítja, hogy az emberi elme fogékony a kulturális reprezentációk befogadására, akárcsak az emberi szervezet a betegségekre. Annak megértéséhez, miért terjednek a reprezentációk a

társadalomban, a „kulturális epidemiológia” metaforáját hívja segítségül, két megköttéssel: egyrészt a kulturális reprezentációk a betegségterjesztő vírusokkal szemben nem patológusok, nem kórosak, másrészt míg a hagyományos vírusok nem minden esetben mutálódnak a transzmisszió során, addig a reprezentációk a terjedésük során szinte mindig megváltoznak, sok variációjuk jön létre (Sperber 1996: 24–25, 58). A kulturális reprezentációk terjedhetnek nagyon lassan, generációról generációra (mint a hagyományok), illetve elérhetnek gyorsan egy nagyobb populációt (mint a divat vagy a pletyka, 1996: 58). Bár Sperber elsődlegesen mítoszokról, vallásos doktrínákról, rituálékról ír, terjedési módjuk, megjelenési formájuk, divatszerűségük miatt a mémek is beilleszthetők a kulturális reprezentációk körébe (Veszelszki 2013).

Az internetes mémekre jellemző a szóbeliséghez kapcsolódó pletykahatás, az aktualitás, az azonnali reakció a történésekre. Az internetes mém olyan jelenség, fogalom, szöveg, videó, kép vagy kép-szöveg kapcsolat, amely az interneten divatszerűen terjed; tartalma vicc, pletyka, motiváló üzenet, (ál)hír is lehet. Mindezeknek közös jellemzője a gyors, interneten való terjedés (Veszelszki 2013). Az internetes mémgyártás célja a legtöbbször valamely aktuális társadalmi-közéleti jelenség kigúnyolása, görbe tükör tartása az emberek elé. A mémeknek igen erőteljes közösségalkotó hatásuk van, ezáltal a felhasználók társadalmi, szociális, politikai mobilizálására is szolgálhatnak. A mémalkotók – anonim vagy a mémeken a forrást megjelölve névhez kötött, személyes márkát építő – népszerűsége tehetnek szert, a szórakoztatás és a humor révén.

3. Humorértelmezések és humorelméletek

„A humor igen hatékony szabályozó eszköz lehet a kommunikációban, a metakommunikáció szerepét is

betöltheti. [...] Viszonyszabályozó szerepe is lehet, hiszen negatív indulatokat old fel, közelítheti az embereket egymáshoz” (Buda 1986: 79). A humor testre tett hatásainak pszichológiai és fiziológiai tanulmányozását a gelotológia (*gelotology*) interdiszciplína végzi. Az ezzel a területtel foglalkozó kutatók (vö. Mulkay 1988; Kuiper et al. 1993; Martin et al. 1993; Martin 2007) a humor fő funkcióit általában három nagy csoportba rendezik: 1. a jókedély kognitív és szociális hasznai (jó hatással van a fizikai egészségre, az elme immunrendszereként pedig a mentális egészségre); 2. feszültségcsökkentés, problémakezelés; 3. társadalmi kommunikáció és befolyás. E jellegzetességei (indulatfeloldó és problémakezelő, embereket közelítő hatása) miatt lehet hatékony a humor a fizikai és lelki nehézségekkel való megküzdésben, mint amilyen a jelenlegi járványhelyzet és következményei (betegség és attól való félelem, egzisztenciális szorongás, megváltozott élet- és munkakörülmények stb.).

A három fő humorelmélet (vö. Monro 1988; Séra 1983; Crowe et al. 2016; Adamikné Jászó 2018; Nemesi 2018) közül a jelenlegi helyzetben a megkönnyebbülés- vagy szelepelmélet (*relief theory*) magyarázhatja leginkább a humoros mémek nagyarányú megjelenését. A megkönnyebbüléselmélet szerint a humor fő funkciója a belső és társas-társadalmi feszültség kiengedése, amelynek révén a humort használó(k) megkönnyebbülnek, felszabadulnak a nyomás alól. Az itt vizsgált mémekben is megjelenik, bár a szelepelmélethez képest kevésbé pregnáns a fölényelmélet (*superiority theory*), amely alapján a humor hatékonyságának eredete, hogy mások ügyetlensége, balszerencséje felsőbbrendűséget, superior érzéseket vált ki a szemlélőből. A harmadik fő teóriacsoport, az inkongruencia- vagy konfliktuselmélet (*incongruity theory*) a humor meglepetéskeltő, váratlan, normaszegő erejét emeli ki, amely a logika és megszokott

rend felborításával, akár abszurditással éri el a hatását (Veszelszki 2020 m.a.).

Összegezve tehát: a humor elnevezés a nem-komoly, játékos, nem fenyegető kommunikatív tevékenységeket foglalja össze, amelyek kognitív inkongruenciát, valamennyi agressziót, pszichológiai megkönnyebbülést és a freudi elnevezéssel élve „Witzarbeit”-ot, azaz viccmunkát foglalnak magukban (Brock 2008: 555; Freud [1905] 1985; a humor definíciójáról részletesen: Mesmer-Magnus et al. 2012: 157–158; vö. Veszelszki 2020 m.a.).

A témakör kapcsán feltétlenül meg kell említeni egy sajátos, a tabu kimondására és feloldására építő humorfajtát is: a fekete humor a humor minden, az előbbieken ismertetett jellemzőjével rendelkezik, csak tárgyában különbözik attól: olyan témákkal „viccel”, amelyek hagyományosan kívül esnek a humor területén (halál, betegség, brutalitás és más, komoly veszélyek, amelyek az embert fenyegethetik; Brock 2008: 557). A tabu kimondása és humorossá tétele gyakorta ugyancsak megküzdési stratégiaként funkcionál. Ilyetén módon a koronavírusmémek a fekete humor újszerű megjelenési formáinak tekinthetők.

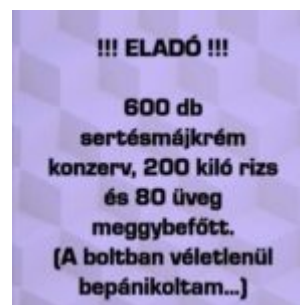
4. A koronavírus-járványra reflektáló mémek

A 2020 januárja és márciusa között megjelent mémekből tematikus csoportokat hoztam létre, így mutatom be azokat.

4.1. Pánik és pánikvásárlás, hiánycikkek

Az időbeli változás, trendek kimutatására még nem elegendő a rendelkezésre álló idő, ám annyi egyértelműen kimondható, hogy a vírusról szóló hírek 2020. januári megjelenésekor a bagatellizálás és a pánik kigúnyolása volt az első reakció. Az aggódókat és a pánikszzerűen vásárlókat tematizáló mémekre (1–3.) különösképpen jellemző az irónia, ez az egyfajta

indirekt negatív értékelés, amelynek éppen közvetettsége révén esztétikai és humoros hatása is lehet, ám a negatív értékelés agresszivitást is hordoz magában (Hartung 1996: 118). A gyakran felsőbbrendűséget, fölényt is éreztető irónia felfedezése nem egyszerű, felismerése rendszerint multimodalitáson (kontextus, lassabb beszédtempó, eltérő hangmagasság, előzetes ismeretek stb.) alapul – ami interneten terjedő, kép-szöveges tartalom esetén nyilvánvaló nehézségekbe ütközik.

1. Bagatellizálás más nehézségekhez hasonlítva

2. Pánikvásárlás élvezeti cikkekből

3. A pánikvásárlás túlzásai

Az árut nagy mennyiségben felvásárlók, az ún. „spájazolók” miatt szinte az egész világon a toalettpapír lett az első hiánycikké vált termék, amely a koronavírus-pánik miatt fogyott el (4–6.).

4. A toalettpapír mint érték

5. A toalettpapír mint ajándék

6. A toalettpapír mint megküzdésre érdemes tárgy

4.2. Védekezőeszközök (kesztyű, maszk) használata és/vagy hiánya

A toalettpapíron kívül a leggyorsabban – ezúttal azonban nem meglepő módon – a különböző fertőtlenítő- és védőeszközök fogytak el az üzletekből. Az ezek használatának fontosságára klasszikus művészeti alkotások remedializációja is felhívja a figyelmet (7–8.), továbbá a hiány orvoslására különböző kreatív megoldások is születtek (9.).

7. Michelangelo
Ádám teremtése
freskójának
kesztyűs változata

8. Michelangelo
Ádám teremtése
freskójának
fertőtlenítő-
maszkos változata

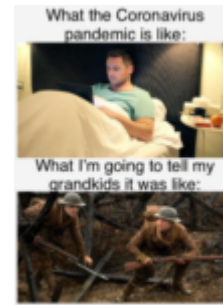
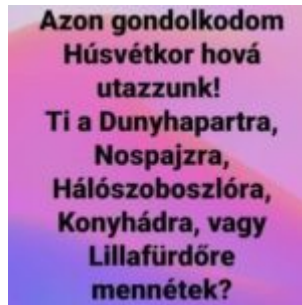
9. Kreatív
szájmaszkkészítők

4.3. Karantén, társas távolságtartás, tervek, utazás

A társas távolságtartás (*social distancing*), a kijárási korlátozás/tilalom tűnik jelenleg a járvány megfékezése, lelassítása egyik leghatékonyabb eszközének. Az egész világra kiterjedő bezárás szinte példa nélküli intézkedés: leáll vagy megritkul a közösségi közlekedés, az emberek nagy többsége – aki teheti – otthonról dolgozik, és csak nyomós indokkal hagyja el az otthonát, a tavasszal szokásos kirándulásokat-utazásokat le kell mondani, el kell halasztani (10–14.). Egyre többen használják a magán- és a közéleti kommunikációban is (kognitív) metaforaként a *háború* forrástartományát a helyzet leírására (vö. *a vírus elleni küzdelem, háborúban állunk, le kell győznünk a fenyegetést, együtt nyerni fogunk* stb.); e metafora – mémről lévén szó ironikusan ugyan, de – vizuális formában is megjelenik (15.).

- 10. Metrótérkép karantén idejére
- 11. Győrfi Pál mint a kormánykommunikáció tervekhez arca
- 12. Kvíz utazási tervekhez

- 13. Utazási tervek 1.
- 14. Utazási tervek 2.
- 15. A karantén túlélője mint hős

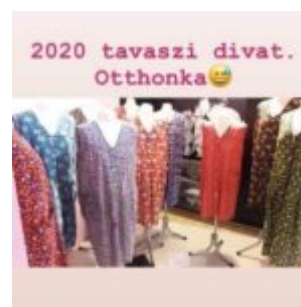
4.4. Home office és távoktatás

A legtöbb munkahely a digitális kapcsolattartás révén home office, azaz otthoni munkavégzési folyamatokra állt át, szinte egyik napról a másikra. Mindezzel egyidőben az iskolák és egyetemek bezárása elhozta a digitális távoktatás rendszerét, a köznevelés és felsőoktatás szintjén is. Mind az otthoni munkavégzés, mind pedig a távoktatás újszerű nehézségeket jelent az abban résztvevőknek, különösképpen az átállás gyorsasága miatt (16–18.).

16. A távoktatás nehézségei
17. A videóoktatás nehézségei
18. Az oktatástervezés és -kivitelezés nehézségei

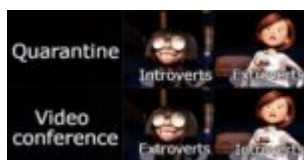
Emellett azoktól, akik nem szoktak hozzá az otthoni munkához, és szokatlan számukra a munkahelyi rendszer és ellenőrzés hiánya – vagy éppen szülőként a gyermekükkel-gyermekeikkel is tanulniuk-foglalkozniuk kell a munkájuk elvégzése és a háztartási teendők mellett –, mindez különösen nagy energiabefektetést igényel. Ezzel együtt jár, hogy többen az otthoni munkavégzés során nem öltöznak utcai ruhába, illetve a szépségápoló szolgáltatások híján a küllemükre is kevesebb gondot tudnak fordítani (19–21.).

19. Az otthoni munka stációi
20. A karantén stációi
21. Otthoni ruházat

4.5. Megküzdési stratégiák: alkohol, filmnézés, mémküldés

Mindezen nehézségekkel a különböző emberek (sőt embertípusok) eltérő módokon küzdenek meg. Az egyik leggyakrabban előkerülő dichotómia az introvertált/extrovertált emberek elkülönítése, miszerint a társas programokat preferáló extrovertált személyek számára sokkal nagyobb megpróbáltatást jelent a karantén(szerű) bezárt helyzet, mint az introvertáltaknak. Hasonló sztereotípiára épül a gamer és nem gamer („normál emberek”) megkülönböztetése is (22–24.).

22. Embertípusok karantén idején

23. Embertípusok karantén és videókonferencia esetén

24. Gamer és nem gamer karanténban

A társas távolságtartás ajánlása, majd a kijárási korlátozás (egyres helyeken tilalom) megjelenésekor azonnal számos tanács látott napvilágot, hogy mit kezdjenek az emberek az elvileg felszabaduló idejükkel (olvasás, online színház-filmnézés, kreatív hobbik stb.). Sajnos ezzel szemben nagy a veszélye a különböző függőségek megerősödésének is, különösképpen a veszélyhelyzet és az arra adott káros pszichológiai reakciók miatt. Mindez a mémekben is megjelenik (alkohol, pszichiátriai betegségek, 25–27.), karikírozott, a feszültséget-nehézséget humorral enyhíteni próbáló formában.

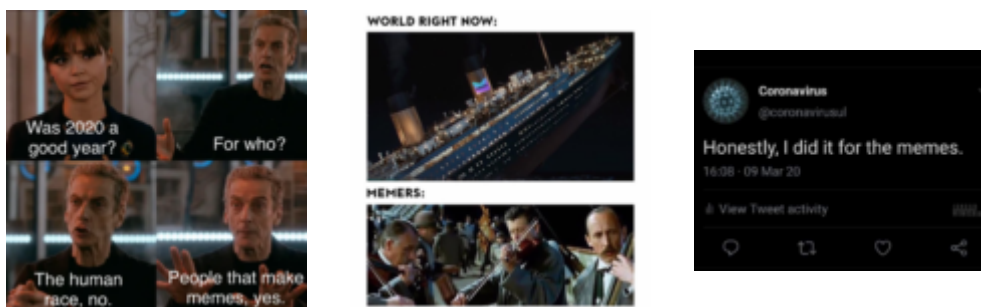
A túlerhelt pszichológusok és pszichiáterek kérése:
Ha a karantén miatti bezártságban beszélünk az állatainkhoz, növényeinkhez, háztartási gépeinkhez, bútorainkhoz stb. még nem baj, mondhatni természetes. Emiatt ne hívjanak minket.
Szakemberhez csak akkor kell fordulni, ha majd mindezek elkezdnek válaszolni !!!

25. Az alkohol mint segítség 1.

26. Az alkohol mint segítség 2.

27. Társ a bezártságban

Végül a mémek metaszinten is működésbe léptek, megjelentek magára a mémkészítésre reflektáló mémek (28–30.). E példák is jelzik, hogy a mémalkotók többsége tudatosan, a tevékenység sajátos jellegére reflektáltan végzi a mémkészítést (és kezeli magát a mémalkotást mint a járvány elleni védekezés egyik formáját öniróniával).

28. Metamém 1. 29. Metamém 2. 30. Metamém 3.

5. Konklúzió helyett

Egy folyamatban lévő (és csúcspontjától, főképpen lecsengésétől még igen-igen messze járó) jelenségről talán nem szabad, talán nem lehet elemzést írni. Ezért nincs e cikknek valódi konklúziója. Az itt elmondottak inkább egy szeletszerű látteleletet adnak arról, mi történik 2020 tavaszán a világban – az erre azonnal reflektáló, a humort sajátos módon, egyfajta feszültségoldó szelepként használó mémeken keresztül.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna 2018: Az elmeél (acumen), a komikum, a humor és a nevetés (risus). *Századvég*, 2018/1 (87): 5–40.

Brock, Alexander 2008: Humor, jokes, and irony versus mocking, gossip and black humor. In: Antos, Gerd – Ventola, Eija (eds): *Handbook of Interpersonal Communication*. Handbooks of Applied Linguistics, Vol. 2. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 541–565.

Buda Béla 1986: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Harmadik, bővített kiadás.

Crowe, John – Allen, Joseph A. – Lehmann-Willenbrock, Nale 2016: Humor in Workgroups and Teams. In: *The Psychology of Humor at Work*. Taylor and Francis. 96–108. doi:10.4324/9781315671659

Dawkins, Richard 1993: *Viruses of the mind. Dennett and his critics: Demystifying Mind*. Szerk.: Bo Dahlbom. Cambridge, MA: Blackwell.

Dennett, Daniel C. 1990: Memes and the exploitation of imagination. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 48: 127–135.

Freud, Sigmund 1905/1985: *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. Leipzig: Gustav Kiepenheuer.

Hartung, Martin 1996: Ironische Äußerungen in privater Scherzkommunikation. In: Kotthoff, Helga (ed.): *Scherzkommunikation. Beiträge aus der empirischen Gesprächsforschung*. Opladen: Westdeutscher Verlag. 109–143.

Kuiper, N. A. – Martin, R. A. – Olinger, L. J. 1993: Coping humor, stress, and cognitive appraisals. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 25/1: 81–96.

Martin, Rod A. – Kuiper, N. A. 1993: Humor and self-concept. *Humor: International Journal of Humor Research*, 6: 251–270.

Martin, Rod A. 2007: *The psychology of humor: An integrative approach*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.

Mesmer-Magnus, Jessica – Glew, David J. – Viswesvaran, Chockalingam 2012: A meta-analysis of positive humor in the workplace. *Journal of Managerial Psychology*, 27/2: 155–190. doi:10.1108/02683941211199554

Monro, David Hector 1988: Theories of Humor. In: Behrens, Laurence – Rosen, Leonard J. (eds.): *Writing and Reading Across the Curriculum*. 3rd ed. Glenview, IL: Scott, Foresman and Company. 349–355.

Mulkay, M. 1988: *On humor: Its nature and its place in modern society*. New York: Basil Blackwell.

Nemesi Attila László 2018: Nyelvészeti humorelméletek. *Századvég*, 2018/1: 41–56.

Séra László 1983: *A nevetés és a humor pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Sperber, Dan 1996: *Explaining culture: a naturalistic approach*. Oxford: Blackwell.

Veszelszki Ágnes 2013: Humor a digitális kommunikációban: az internetes mémek. In: Vargha Katalin, T. Litovkina Anna, Barta Zsuzsanna (szerk.): *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság. 11–25.

Veszelszki Ágnes 2020 (m. a.): *Viccel a főnököm?! A humor mint vezetői kommunikációs eszköz hatékonysága*. A VI. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia tanulmánykötetében leadott kézirat.

[1] A címben szereplő mondat egy, mémeket cserélő és a mémküldést explicit módon is tematizáló csetbeszélgetésben hangzott el 2020 áprilisában. Köszönöm a korpusz összegyűjtésében a segítséget és a szöveghez fűzött megjegyzéseket Czmarkó Gergőnek, Falyuna Nórának, Horváth Evelinnek, Huszárik Ildikónak, Meskó Balázsnak, Rácz Gábornak, Rácz-Jurászik Valériának, Zsiros Brigittának. A kézirat lezárásának időpontja: 2020. április 9.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Comment

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.